

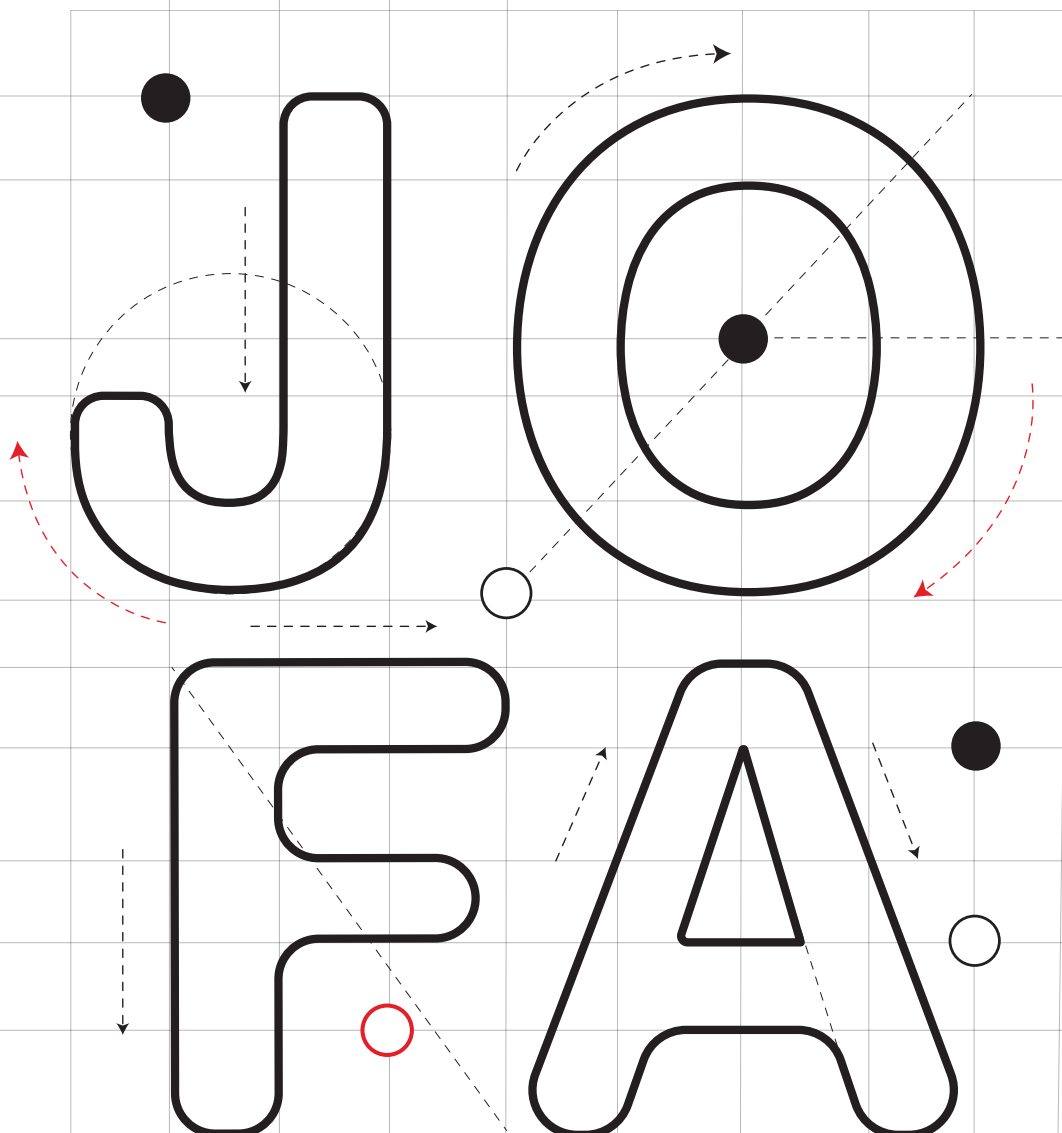

**JOURNAL OF
FINE ARTS**

วารสารวิจิตรศิลป์

ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2562

ISSN: 1906-0572 (print) E-ISSN: 2651-1428 (online)

วารสารวิชาการที่ได้รับการยอมรับในฐานะข้อมูลของ
ศูนย์อ้างอิงวารสารไทย (TCI)
สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
กลุ่มที่ 1

แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าในงานพุทธศิลป์ล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย*

received 4 JUN 2018 accepted 2 AUG 2018 revised 27 FEB 2019

ฉลองเดช คุณานูมาต

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ

คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ เกี่ยวกับแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนา ศึกษาแนวคิด สัญลักษณ์ รูปแบบทางศิลปกรรมของงานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า ตลอดจนการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าในงานพุทธศิลป์ล้านนา นำมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ผลการวิจัยพบว่าคติเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า คือแนวคิดหลักที่ใช้เป็นปทัสถานในการสร้างงานพุทธศิลป์นับแต่อดีต โดยชี้ให้เห็นว่าพระธรรมเป็นอภิปรัชญา ดำรงคงอยู่อย่างไม่จำกัดกาลเวลา บุคคลผู้มีปัญญาทุกยุคทุกสมัยสามารถค้นพบได้ด้วยตนเอง อีกทั้งการระลึกถึงพระอดีตพุทธเจ้ายังเป็นการส่งเสริมให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา

จากการศึกษางานพุทธศิลป์ล้านนา พบว่าคติความเชื่อเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าซึ่งมีที่มาจากพุทธศาสนาแบบเถรวาท มีเนื้อหาปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพุทธศาสนาในท้องถิ่น เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพระเจ้าสิบโลก ด้วยการสื่อความหมายถึงจำนวนพระอดีตพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ 24 พระองค์ 27 พระองค์ และพระอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากจนไม่อาจนับได้ อันมีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน โดยสะท้อนความหมายผ่านรูปทรงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์แขนงต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมภายในพุทธสถานล้านนาอย่างเป็นองค์รวม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าในงานพุทธศิลป์ล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย” โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย จากงบประมาณเงินแผ่นดิน คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2559

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้นำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษามาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย รูปแบบศิลปะสื่อผสมและศิลปะแนวจิตว่าง จำนวน 3 ชุด ที่ความหมายจากสัญลักษณ์พระอิตตพุทธเจ้า เพื่อการสืบสานวัฒนธรรมวิถีคิดและความศรัทธาของชาวพุทธ ผลสัมฤทธิ์ของการสร้างสรรค์ยังทำหน้าที่เป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนความหมายอันลึกซึ้งของหลักธรรมในพุทธศาสนา

คำสำคัญ: พระอิตตพุทธเจ้า, พุทธศิลป์ล้านนา, ศิลปะร่วมสมัย

The Buddhas of the Past Conception in Lan Na Buddhist Art for Contemporary Arts Creation.

received 4 JUN 2018 accepted 2 AUG 2018 revised 27 FEB 2019

Chalongdej Kuphanumat, Ph.D.

Associate Professor

Department of Media Arts and Design

Faculty of Fine Arts, Chiang Mai University

Abstract

This research explores the history and beliefs about the Buddhas of the past in Lan Na Buddhist art, in terms of concept, symbols and art forms, including a synthesis of the body of knowledge related to the Buddhas of the past in Lan Na Buddhist art, in order to arrive at an interpretation and guidelines for contemporary art creation. The results showed that the Buddhas of past conception was the core concept for Buddhist art in olden times, particularly the beliefs that the Dharma is timeless, that it exists timelessly and wise people of all eras and periods could discover it by themselves. However, recollection of the Buddhas in the past could be a means of promoting faith in the Buddhist Dharma teaching. The study of Lan Na Buddhist art also reflected the beliefs in the Buddhas of the past based on the Theravada Buddhism found in the Buddhist texts, Tripitaka (Pali Canon), interpretation and some local Buddhist literature such as Chinkalmalipakon, Mulsasana and the legend about the Buddha's visiting the world (Prachao Liaplok).

These legends imply the number of the Buddhas of the past to have been 4, 24, 27, or a countless number of them, which has been significantly related to the Buddhas of the present as reflected in the symbolic figures and shapes in various types of Buddhist arts, especially architecture, painting and sculpture as found in various Lan Na Buddhist places. In addition, the researcher has applied the knowledge gained from the study to form an inspiration in

creating contemporary arts in 3, in the mixed media and installation arts as a result of the interpretation of the symbol of all the Buddhist devotees. Moreover, the creative outcome or achievement of the study could serve as a kind of arts media reflecting the profound meaning of the Buddhist Dharma.

Keywords: The Buddhas of the Past, Lan Na Buddhist Art, Contemporary Arts

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า หมายถึง คติในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธเจ้าที่เสด็จมาตรัสรู้ก่อนพระศากยโคตมหรือพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน (ผาสุก ม.ป.ป., 81) ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธรูปที่อุบัติขึ้นในกาลก่อนและมีจำนวนมากมายที่เสด็จมาตรัสรู้ก่อนพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน ทั้งนี้ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าที่เสด็จมาตรัสรู้ในแต่ละภพนั้น มีจำนวนมากจนไม่อาจจะประมาณได้ เปรียบเหมือนกับจำนวนเม็ดทรายในมหาสมุทร หรือเรียกว่าคติความเชื่อเรื่องอนันตพุทธเจ้า (อรุณรัตน์ 2554, 91) ตามเนื้อหาจากพุทธประวัติของพระโคตมพุทธเจ้า ก่อนที่พระองค์จะเสด็จมาเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ จนกระทั่งเสด็จออกผนวชจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปในภพที่ปัจจุบันนี้ พระองค์เคยเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ร่วมยุคสมัยกับพระอดีตพุทธเจ้าทั้งหลายมาก่อน ปรากฏเนื้อหาในคัมภีร์พุทธวงศ์กล่าวว่าพระพุทธรูปองค์ที่เสด็จมาเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ที่จุติลงมาเกิดในภพที่ปัจจุบันนี้ ได้บำเพ็ญมาในอดีตชาติ (สมชาติ 2529, 55) นอกจากนี้ ยังมีคติเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้า หมายถึง พระพุทธรูปองค์ที่จะมาตรัสรู้ต่อไปภายภาคหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภพที่ปัจจุบันนี้มีพระศรีอาริยมตไตรยพุทธเจ้าจะเสด็จมาตรัสรู้เพื่อโปรดสัตว์ต่อจากพระโคตมพุทธเจ้าซึ่งเป็นพุทธรูปองค์ปัจจุบัน

แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า พระปัจจุบันพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า ปรากฏทั้งในคติของพุทธศาสนมหายานและเถรวาท แต่มีความแตกต่างกันเรื่องจำนวนของพระอดีตพุทธเจ้า กล่าวคือ คติในฝ่ายมหายานถือว่าพระพุทธรูปในรูปสัมโภคกาย สถิตอยู่ในพุทธเกษตรต่างๆ ที่อยู่ห้อมล้อมสุชาวดีพุทธเกษตรของพระพุทธรูปองค์ที่มีจำนวนมากจนไม่นับได้ และมีพระพุทธรูปในรูปนิรมลกายที่เคยเสด็จอุบัติมาแล้วก่อนหน้าพระศากยมุนีพุทธเจ้าที่จะเสด็จมาอุบัติต่อไปในกาลข้างหน้าจำนวนมากจนนับไม่ถ้วนเช่นเดียวกัน

ส่วนคติในฝ่ายเถรวาทก็ถือว่าพระพุทธรูปในอดีตมีจำนวนมากไม่แตกต่างจากคติมหายาน แต่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระอดีตพุทธเจ้าที่แตกต่างกัน กล่าวคือ มีพระอดีตพุทธเจ้าบางองค์เท่านั้นที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์ในทางใดทางหนึ่งกับพระโคตมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน อาทิ พระพุทธรูป 5 พระองค์ที่เสด็จมาอุบัติในภพที่เดียวกัน ได้แก่ พระกกุสันโธ พระโกนาคมน พระกัสสปะ พระโคตม และพระศรีอาริยมตไตรย (เสมอชัย 2539, 39) หรือพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ เริ่มนับจากพระพุทธรูปที่ปึงกรในลำดับที่ 4 ในสารมณฑกัปที่พระโพธิสัตว์ทรงได้รับพุทธพยากรณ์จากทุกพระองค์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าศากยมุนี และพระอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์ เริ่มนับจากพระพุทธรูปที่ต้นหังโกโร พระพุทธรูปเจ้าเมธังโกโร และพระพุทธรูปเจ้าสรณังโกโร ในสารมณฑกัปที่พระโพธิสัตว์ทรงศึกษาในสำนักพระอดีตพุทธเจ้าทั้งสามองค์แรก แต่พระองค์มิได้รับพุทธพยากรณ์ว่าจะได้เสด็จมาตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป นำมารวมกับพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ที่มีพุทธพยากรณ์ รวมเป็นพระอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์ เป็นต้น (สมชาติ 2529, 55)

คติเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าเป็นแนวคิดที่เข้ามาพร้อมกับการเผยแพร่ศาสนาพุทธเถรวาทในภูมิภาคอุษาคเนย์แต่สมัยโบราณ ปรากฏหลักฐานในงานพุทธศิลป์รูปแบบต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น พระมหาธาตุเจดีย์ชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง วิหารอนันตเจดีย์ เมืองพุกาม พระพุทธรูป 84,000 องค์ที่วัดชิตตอง และพระพุทธรูป 90,000 องค์ที่วัดโกตอง เมืองมรคอุ รัฐยะไข่ วิหารเจดีย์วัดเขน้นแป เมืองยองชเว และพระเจ้า 5 พระองค์แห่งวัดพองตอ ในทะเลสาบอินเล เมืองตองยี ประเทศพม่า พระพุทธรูปในวัดสี่สะเกต เมืองเวียงจันทน์ สัญลักษณ์รูปพระอดีตพุทธเจ้า ภายในสิมวัดแสนสุขาราม วัดคิลี และวัดใหม่สุวรรณภูมิราม เมืองหลวงพระบาง ในประเทศลาว ส่วนงานพุทธศิลป์ที่สะท้อนแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าในประเทศไทย ก็มีปรากฏอยู่ทั่วทุกภูมิภาคเช่นกัน เช่น จิตรกรรมเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าที่ถ้ำศิลป์ จังหวัดยะลา ในคูหาปราสาทพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี มีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 19 รวมทั้งจิตรกรรมที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสะเกษ จังหวัดสุโขทัย บนผนังคูหาปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี และในกรุปราสาทราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานพุทธศิลป์ในเขตวัฒนธรรมล้านนาหรือบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน

อาณาจักรล้านนานั้นได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ล้วนแล้วแต่มีความงดงามที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์เป็นของตนเอง การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาในแผ่นดินล้านนา ได้นำวิทยาการความรู้ต่างๆ ติดตามมาด้วย ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมหลายอย่าง (สุรพล 2542, 149) ปรากฏหลักฐานจากงานวรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า พระปัจจุบันพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า พระภิกษุที่เป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้รจนาคัมภีร์ต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา พระเจ้าเลียบโลกฉบับล้านนา ซึ่งอิงเนื้อหาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์พุทธวงศ์เป็นหลัก อีกทั้งยังปรากฏในวรรณกรรมตำนานในท้องถิ่นล้านนา เช่น ตำนานแม่กาเผือก อาณิสสผังประทับ ตำนานเวียงกาหลงหรือตำนานดอยสิงคุดตระ เป็นต้น

ส่วนงานศิลปกรรมล้านนาที่เนื่องในพระพุทธศาสนาส่วนมากก็อาศัยเรื่องราวและสัญลักษณ์ที่เกิดจากการตีความเนื้อหาจากแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า นำมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์แขนงต่างๆ ตัวอย่างเช่นงานสถาปัตยกรรมประเภทอุโบสถและวิหาร เช่น วิหารจตุรมุข วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน เจดีย์เหลี่ยม วัดกู่คำ เวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่ วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุก จังหวัดลำปาง ส่วนในงานจิตรกรรม เช่น จิตรกรรมบนผนังกรุ เจดีย์วัดอุโมงค์

สำหรับงานจิตรกรรมปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังวิหารลายคำวัดพระสิงห์ จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดท่าข้าม และลายคำวิหารวัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่ จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดหนองบัว วิหารวัดพระธาตุช้างค้ำ จังหวัดน่าน ลายคำวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง และวัดปงยางคก จังหวัดลำปาง ตลอดจนในงานพุทธศิลป์อื่นๆ เช่น พระบฏพระเจ้า 5 พระองค์ รอยพระพุทธรูปไม้ประดับมุก วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

คุณค่าของงานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าก็คือสื่อศิลปะที่สร้างขึ้นด้วยพลังความศรัทธาในพระพุทธศาสนา นับเป็นวิธีการสร้างบุญกิริยาวัตถุเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ซึ่งมีความหมายอันเป็นนัยสำคัญบางประการที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมวิถีคิดอันลุ่มลึก ด้วยการตีความหมายจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาถ่ายทอดผ่านภาพเล่าเรื่องและรูปสัญลักษณ์ มีรูปแบบงดงามเปี่ยมไปด้วยคุณค่าทางศิลปะอันเป็นผลิตผลทางด้านพุทธปัญญาของชาวพุทธ (ศิลป์ 2545, 103)

อย่างไรก็ตาม การเร่งรัดพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ ด้วยการส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมอย่างใหม่ โดยได้นำรูปแบบงานศิลปกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนา มาจำหน่ายเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวที่มาจากต่างวัฒนธรรม และใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งในอาคารสถานที่ ห้องจัดงานแสดงสินค้าต่างๆ รวมไปถึงการออกแบบตกแต่งโรงแรมด้วยพุทธสัญลักษณ์ เพื่อจำลองบรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์ให้เหมือนวัด เป็นค่านิยมใหม่ที่กำลังแพร่หลายอยู่ในสังคมไทย (สุวิภาและชันนะ 2551, 11) ด้วยเข้าใจว่าเป็นเครื่องแสดงอัครฐานและความมีรสนิยมทางศิลปะ ทั้งนี้ คติการสร้างพระพุทธรูปตามประเพณีไทยดั้งเดิมยังดำรงอยู่ ชาวพุทธส่วนใหญ่มีความศรัทธาในการสร้างบุญกุศล เพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาตามวัฒนธรรมอันดีงาม แต่เนื่องจากสภาพความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน ประกอบกับความเชื่อของชาวพุทธที่มีต่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้เกิดกระบวนการสร้างศรัทธาที่แปลกใหม่ อันเป็นรูปแบบพุทธพาณิชย์ คนไทยบางส่วนนิยมการเช่าบูชาพระพุทธรูปสำคัญ มีผู้จัดสร้างพระพุทธรูปองค์จำลอง พระพิมพ์ และพระเครื่องที่ทำเป็นรูปพระพุทธรเจ้า แต่กลับใช้เพื่อจุดประสงค์ทางไสยศาสตร์ (ศรีศักร 2543, 117)

นอกจากนี้ ในมิติด้านการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยของไทย ซึ่งอยู่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ แบบทุนนิยม บริโภคนิยม ศิลปินมีอิสระในการสร้างสรรค์อย่างมาก วิถีคิดและรูปแบบมุ่งเน้นการแสดงออกถึงเอกลักษณ์เฉพาะตน ส่งผลให้แนวทางการสร้างสรรค์งานศิลปะซึ่งมีรากเดิมผูกกับพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ตลอดมาเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต (เจตนา 2546, 305) งานศิลปะที่นำเสนอเอกลักษณ์ความเป็นไทย มักนิยมนำรูปแบบสัญลักษณ์จากแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ในผลงานอยู่เสมอ ส่วนมากมักเป็นการลอกเลียนแบบจากงานพุทธศิลป์ในอดีตเท่านั้น ซึ่งเป็นเพียงการนำเสนอรูปแบบไทยด้วยเทคนิควิธีการแบบใหม่ แต่จุดมุ่งหมายและผลสัมฤทธิ์กลับห่างไกลจากความคิดความเชื่อและภูมิปัญญาอันลุ่มลึกของบรรพชนในอดีตที่มีรากฐานมาจากหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมวิถีคิดของชาวพุทธ ตั้งอยู่บนฐานคิดว่าวัฒนธรรมไม่ใช่ภาพที่หยุดนิ่ง แต่เป็นภาพที่เคลื่อนไหว และวัฒนธรรมคือพลังความคิดสร้างสรรค์ (อานันท์ 2542, 21) ที่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมปัจจุบันได้ ผลงานศิลปะร่วมสมัยที่สะท้อนถึงโลกทัศน์และความคิดความเชื่อของบรรพชน จะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความภาคภูมิใจ ความมั่นใจในวัฒนธรรม และช่วยกระตุ้นให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญ ก่อให้เกิดความรักและหวงแหนในมรดกทางศิลปวัฒนธรรม อันเป็นภูมิปัญญาของชาวพุทธในท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ตลอดจนสามารถถ่ายทอดหรือผลิตซ้ำได้ตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน

โครงการวิจัยเรื่อง “แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าในงานพุทธศิลป์ล้านนาเพื่อการสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัย” มีลักษณะเป็นงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ มีองค์ประกอบ 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นการศึกษาแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์ล้านนา เพื่อให้ได้องค์ความรู้ ข้อเท็จจริงอย่างถ่องแท้ ส่วนที่ 2 เป็นการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยเบื้องต้น นำมาใช้เป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ การวิจัยตามโครงการนี้จะทำให้ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าที่แสดงออกในงานพุทธศิลป์ล้านนา ตลอดจนได้รับผลงานศิลปะร่วมสมัยที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ประสานเชื่อมโยงองค์ความรู้จากงานพุทธศิลป์ล้านนากับการแสดงออกทางทัศนศิลป์ในปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นวัฒนธรรมวิถีคิด อันเป็นผลผลิตทางพุทธิปัญญาของชาวพุทธ ตลอดจนเป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนคุณค่าและความหมายของหลักพุทธธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ เกี่ยวกับแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวคิด สัญลักษณ์ รูปแบบทางศิลปกรรม จากงานพุทธศิลป์ที่สะท้อนแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า ในเขตวัฒนธรรมล้านนาหรือภาคเหนือตอนบน
3. เพื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ให้เป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนคุณค่าและความหมายของหลักพุทธธรรม สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าในงานพุทธศิลป์ล้านนา นำมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์

วิธีการศึกษา

ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ (Art Creative Research) กระบวนการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การศึกษาแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าในงานพุทธศิลป์ล้านนา เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิด สัญลักษณ์ และรูปแบบศิลปกรรม

ส่วนที่ 2 การสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย สังเคราะห์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาในส่วนที่ 1 มาเป็นแนวทางและแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย ด้วยรูปแบบศิลปะแนวจิตว่างและศิลปะสื่อผสม

ผลการศึกษา

1. แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า คือ แนวคิดหลักที่ใช้เป็นปทัสถานในการสร้างงานพุทธศิลป์นับแต่อดีต ชี้ให้เห็นว่าพระธรรมเป็นอภิลักขิต ดำรงคงอยู่อย่างไม่จำกัดกาลเวลา บุคคลผู้มีปัญญาทุกยุคทุกสมัยสามารถค้นพบได้ด้วยตนเอง การระลึกถึงพระอดีตพุทธเจ้ายังเป็นการส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา

2. ผลงานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนเนื้อหาเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า มีที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนาแบบเถรวาท เนื้อหาปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่น เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพระเจ้าสิบโลก สื่อความหมายถึงจำนวนพระพุทธรูปทั้ง 4 พระองค์ 24 พระองค์ 27 พระองค์ และพระอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากจนไม่อาจนับได้ หรือที่เรียกว่าพระอนันตพุทธเจ้าแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน สะท้อนความหมายผ่านรูปทรงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์แขนงต่างๆ ภายในพุทธสถานล้านนา ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และงานประณีตศิลป์อื่นๆ เนื่องในพุทธศาสนา แสดงออกด้วยแนวคิด สัญลักษณ์ และรูปแบบศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นองค์รวม

3. การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย รูปแบบศิลปะแนวจิตว่าง จำนวน 3 ชุด สื่อความหมายจากแนวคิดสัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้า 4 พระองค์ที่มาตรัสรู้ในภัทรกัป พระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ และพระอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากไม่อาจประมาณนับได้ เรียกว่า พระอนันตพุทธเจ้า ประสานเชื่อมโยงองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัย นำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ เพื่อการสืบสานวัฒนธรรมวิถีคิดและความศรัทธาของชาวพุทธ ทั้งนี้ ผลสัมฤทธิ์ของการสร้างสรรค์ยังทำหน้าที่เป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนความหมายอันลึกซึ้งของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ที่มาของแนวความคิดและแรงบันดาลใจ

จากการศึกษาคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า พระปัจจุบันพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า ได้ระบุชื่อและเรียงลำดับการตรัสรู้ไว้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. รายพระนามพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์

1) พระทีปังกรพุทธเจ้า	8) พระปทุมพุทธเจ้า
2) พระโกทัณณพุทธเจ้า	9) พระนารทพุทธเจ้า
3) พระมังคลพุทธเจ้า	10) พระปทุมุตระพุทธเจ้า
4) พระสุนนพุทธเจ้า	11) พระสุเมธพุทธเจ้า
5) พระเรวัตตพุทธเจ้า	12) พระสุชาตพุทธเจ้า
6) พระโสภิตพุทธเจ้า	13) พระปิยทัสสีพุทธเจ้า
7) พระอนมทัสสีพุทธเจ้า	14) พระอตัลทัสสีพุทธเจ้า

- 15) พระธรรมทัสสีพุทธเจ้า
- 16) พระสิทธัตถพุทธเจ้า
- 17) พระติสสพุทธเจ้า
- 18) พระปุสสพุทธเจ้า
- 19) พระวิปัสสีพุทธเจ้า
- 20) พระสิขีพุทธเจ้า

- 21) พระเวสสภูพุทธเจ้า
- 22) พระกกสันธพุทธเจ้า
- 23) พระโกนาคมนพุทธเจ้า
- 24) พระกัสสปพุทธเจ้า

2. รายพระนามพระอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์

- 1) พระตันหังกรพุทธเจ้า
- 2) พระเมธังกรพุทธเจ้า
- 3) พระสรณังกรพุทธเจ้า
- 4) พระทีปังกรพุทธเจ้า
- 5) พระโกทัณญพุทธเจ้า
- 6) พระมังคลพุทธเจ้า
- 7) พระสุนนพุทธเจ้า
- 8) พระเรวัตตพุทธเจ้า
- 9) พระโสภิตพุทธเจ้า
- 10) พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า
- 11) พระปทุมพุทธเจ้า
- 12) พระนารทพุทธเจ้า
- 13) พระปทุมุตระพุทธเจ้า
- 14) พระสุเมธพุทธเจ้า

- 15) พระสุชาตพุทธเจ้า
- 16) พระปิยทัสสีพุทธเจ้า
- 17) พระอัทธทัสสีพุทธเจ้า
- 18) พระธรรมทัสสีพุทธเจ้า
- 19) พระสิทธัตถพุทธเจ้า
- 20) พระติสสพุทธเจ้า
- 21) พระปุสสพุทธเจ้า
- 22) พระวิปัสสีพุทธเจ้า
- 23) พระสิขีพุทธเจ้า
- 24) พระเวสสภูพุทธเจ้า
- 25) พระกกสันธพุทธเจ้า
- 26) พระโกนาคมนพุทธเจ้า
- 27) พระกัสสปพุทธเจ้า

3. รายพระนามพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์

- 1) พระศรีอาริยมตไตรยพุทธเจ้า
- 2) พระรามพุทธเจ้า
- 3) พระธรรมราชาพุทธเจ้า
- 4) พระธรรมสามีพุทธเจ้า
- 5) พระนารทพุทธเจ้า

- 6) พระรังสีมุนีพุทธเจ้า
- 7) พระเทวเทพพุทธเจ้า
- 8) พระสีหพุทธเจ้า
- 9) พระติสสพุทธเจ้า
- 10) พระสุนงคผลพุทธเจ้า

พระอดีตพุทธเจ้าที่ผ่านมาในแต่ละกับอันนับจำนวนประมาณมิได้ ในจำนวนนั้นมี 4 องค์ที่เสด็จมาตรัสรู้ในสารมณฑกัป มีพระอดีตพุทธเจ้าที่ปังกโรบังเกิดเป็นองค์สุดท้ายของกัปนั้น และในครั้งนั้นพระศากยโคดมได้เสด็จเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ชื่อสุเมธ ได้บำเพ็ญเพียรในสำนักของพระอดีตพุทธเจ้าที่ปังกโร ทอดตัวลงบนเปือกตม เพื่อให้พระอดีตพุทธเจ้าพุทธที่ปังกโรกับพระสาวกชีณาสพลีแสนเหยียบข้าม และได้รับพุทธทำนายว่าจะได้มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จากนั้นเป็นต้นมาพระศากยโคดมได้เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ต่างๆ กัน เช่น เป็นพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่าวิจิตราวีในสมัยของพระอดีตพุทธเจ้าโกณฑัญญะ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ชื่อสุรุจิ ในสมัยของพระอดีตพุทธเจ้ามังคโลเสวยพระชาติเป็นราชสีห์ในสมัยของอดีตพระพุทธรเจ้าปทุม เป็นต้น

ในจำนวนของพระอดีตพุทธทั้ง 28 องค์นี้ ตั้งแต่องค์ที่ 25 ถึงองค์ที่ 28 รวม 4 องค์ เป็นพระพุทธรเจ้าที่มีมาตรัสรู้ในภัทรกัปนี้ นอกนั้นเป็นพระพุทธรเจ้าในกัปอดีตหลายกัปมาแล้ว ในแต่ละกัปจะมีจำนวนพระพุทธรเจ้ามาอุบัติมากน้อยต่างกัน ถ้ากัปใดไม่มีพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ เรียกว่า “สูญกัป” การกำหนดชื่อกัปได้จำแนกตามจำนวนพระพุทธรเจ้า ดังนี้

1. ถ้ามีพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ 1 องค์ เรียก สารกัป
2. ถ้ามีพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ 2 องค์ เรียก มณฑกัป
3. ถ้ามีพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ 3 องค์ เรียก วรกัป
4. ถ้ามีพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ 4 องค์ เรียก สารมณฑกัป
5. ถ้ามีพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ 5 องค์ เรียก ภัทรกัป

ช่วงระยะเวลาในปัจจุบันนี้ได้มาถึงช่วงเวลาที่พระสมณะโคดม (หรือโคตมะ) มาตรัสรู้ในโลกนี้แล้ว ในอนาคตจะมีพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้อีกหนึ่งคือพระศรีอาริยะเมตไตรยจึงจะครบ 5 องค์ เรียกว่า ภัทรกัป ซึ่งแปลว่า กัปเจริญ (ญาณสังวร 2546, 134)

แนวคิดสัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้าในงานพุทธศิลป์ล้านนา

1. สัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 4 พระองค์

หมายถึง พระพุทธรเจ้า 4 พระองค์ในกัป (ยุค) ปัจจุบัน เรียกว่า “ภัทรกัป” พระพุทธรเจ้าในยุคนี้ประกอบด้วย พระกฤษณพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า พระกัศสปพุทธเจ้า และพระโคตมพุทธเจ้า งานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนแนวคิดสัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 4 พระองค์ เช่น รอยพระพุทธรบาท วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูป วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พระพุทธรูป วิหารและอุโบสถจตุรमुख วัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน พระพุทธรูป วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัด

เชียงใหม่ พระพุทธรูป วิหารวัดปราสาท อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูป ชุ่มจรณะ อำเภอเมือง
เจดีย์วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูป ชุ่มจรณะ อำเภอเมือง เจดีย์วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่
พระพุทธรูป ชุ่มจรณะ อำเภอเมือง เจดีย์วัดป่าเป้า จังหวัดเชียงใหม่ และพระพุทธรูป ชุ่มจรณะ อำเภอเมือง
เจดีย์วัดป่าสัก จังหวัดเชียงราย

2. สัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 5 พระองค์

มีความหมายเช่นเดียวกันกับกลุ่มที่มีพระพุทธรเจ้า 4 องค์ ประกอบด้วย พระกฤษณ์พุทธรเจ้า พระโกนาคน
พุทธรเจ้า พระกัศสปพุทธรเจ้า และพระโคตมพุทธรเจ้า และเพิ่มพระศรีอาริย์เมตไตรยพุทธรเจ้า ผู้เป็นพระอนาคต
พุทธรเจ้าเข้าไว้ด้วย งานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนแนวคิดสัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 5 พระองค์ เช่น พระบฏ
พุทธประวัติ ตอน พระพุทธรเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตอนบนเขียนภาพพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์ จิตรกรรม
ฝาผนังภายในวิหารลายคำวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แสดงภาพพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์
บนฝาผนังทิศเหนือด้านในวิหารติดกับฐานชุกชี จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัด
เชียงใหม่ แสดงภาพเล่าเรื่องตำนานแม่กาเผือก พระพุทธรูปภายในวิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัด
น่าน แสดงสัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 5 พระองค์ด้วยจำนวนพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชี ด้านใน
ของวิหาร

3. สัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 24 พระองค์

หมายถึง พระอดีตพุทธรเจ้า 24 พระองค์ที่ทรงมีพุทธานุญาตว่าพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระโคตมพุทธรเจ้า เริ่ม
ตั้งแต่พระที่ปึงกรพุทธรเจ้าเรียงลำดับจนถึงพระกัศสปพุทธรเจ้า บางครั้งอาจเพิ่มพระโคตมพุทธรเจ้าเข้าไปในกลุ่ม
ด้วย จึงทำให้มีพระพุทธรเจ้า 25 องค์ งานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนแนวคิดสัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 24 พระองค์
เช่น จิตรกรรมฝาผนังและบนแผงคอสอง ภายในวิหารวัดหนองบัว อำเภอน้ำหนาว จังหวัดน่าน ลายคำ ภายใน
วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

4. สัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 27 พระองค์

มีความหมายเช่นเดียวกับกลุ่มที่มีพระพุทธรเจ้า 25 องค์ หากแต่ได้เพิ่มพระอดีตพุทธรเจ้า 3 พระองค์แรกที่ไม่
ได้มีพุทธานุญาตว่าพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระโคตมพุทธรเจ้าเข้าไปด้วย ได้แก่ พระตันหังกรพุทธรเจ้า
พระเมธังกรพุทธรเจ้า และพระสรณังกรพุทธรเจ้า ทำให้พระพุทธรูปกลุ่มนี้ประกอบด้วยพระอดีตพุทธรเจ้า 27
พระองค์ งานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนแนวคิดสัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 27 พระองค์ เช่น ลายคำภายในวิหาร
วัดปางยงคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง และลายคำภายในวิหารวัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

5. สัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 28 พระองค์

มีความหมายเช่นเดียวกับกลุ่มที่มีพระพุทธรเจ้า 25 องค์ หากแต่ได้เพิ่มพระอดีตพุทธเจ้า 3 พระองค์แรกที่ไม่ได้มีพุทธทำนายว่าพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระโคตมพุทธเจ้าเข้าไปด้วย ทำให้พระพุทธรูปกลุ่มนี้ประกอบด้วยพระอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์และพระปัจจุบันพุทธเจ้า 1 พระองค์ งานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนแนวคิดสัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 28 พระองค์ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง เจดีย์วัดอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ลายคำ วัดคะตึกเชียงมั่น จังหวัดลำปาง และพระพิมพ์ขาวแปด กรุวัดมหาวัน จังหวัดลำพูน

6. สัญลักษณ์พระอนันตพุทธเจ้า

กลุ่มที่มีพระพุทธรเจ้ามากกว่า 28 องค์ หมายถึง จำนวนที่นับไม่ถ้วน อาจหมายถึงพระพุทธรเจ้าจำนวนมากที่ตรัสรู้มาแล้วในอดีต ปัจจุบัน และจะตรัสรู้ต่อไปในอนาคตอย่างมากมายนับไม่ถ้วน อุปมา “ดั่งเม็ดทราย” ในแม่น้ำคงคา หรือเรียกว่าคติเรื่องพระอนันตพุทธเจ้า งานพุทธศิลป์ล้านนาที่สะท้อนแนวคิดสัญลักษณ์พระอนันตพุทธเจ้า เช่น จิตรกรรมฝาผนัง วิหารวัดช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน จิตรกรรมบนคอสอง วิหารวัดโหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ลายคำ วิหารวัดปราสาท อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แฉกพระพิมพ์ วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แฉกพระพิมพ์ วัดผ้าขาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แฉกพระพิมพ์ วัดทุ่งยั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แฉกพระพิมพ์ วัดดอกเอื้อง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระแฉก วิหารวัดหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พระแฉก วิหารวัดต้นเกว๋น อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พระแฉก วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พระพุทธรูป ชุ่มจระนำ เจดีย์เหลี่ยม วัดกู่คำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูป ชุ่มจระนำ เจดีย์วัดตะโปตาราม (ร่ำเปิง) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูป ชุ่มจระนำ เจดีย์วัดกู่เต้า อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และพระพุทธรูป ชุ่มจระนำ เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 1 สัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า 4 พระองค์ในภัทรกับ วิหารและอุโบสถจตุรมุข วัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
(© Chalongdej Kupanumat 2011)

ภาพที่ 2 สัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์
จิตรกรรมฝาผนังและแผงคอสอง วิหารวัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน (© Chalondej Kupanumat 2011)

ภาพที่ 3 สัญลักษณ์พระพุทธรเจ้า
4 พระองค์ รอยพระพุทธรบาท
วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
(© Prathom Puapansakun 2009)

ภาพที่ 4 พระบฏ พระพุทธรเจ้าเสด็จโปรด
พุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตอนบน
เขียนภาพพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์
(© Chalondej Kupanumat 2011)

ภาพที่ 5 สัญลักษณ์พระอนันตพุทธเจ้า จิตรกรรมฝาผนัง วิหารวัดช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
(© Chalongdej Kupanumat 2011)

ภาพที่ 6 สัญลักษณ์พระอนันตพุทธเจ้า พระแผง วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
(© Chalongdej Kupanumat 2011)

ภาพที่ 7 สัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้า 5 พระองค์
จิตรกรรมฝาผนังเรื่องแม่กาเผือก วิหารวัดท่าข้าม อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่
(© Chalongdej Kupanumat 2011)

ภาพที่ 8 สัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์ ลายคำ วิหารวัดปงยางคก อำเภอลำปาง
(© Chalongdej Kupanumat 2011)

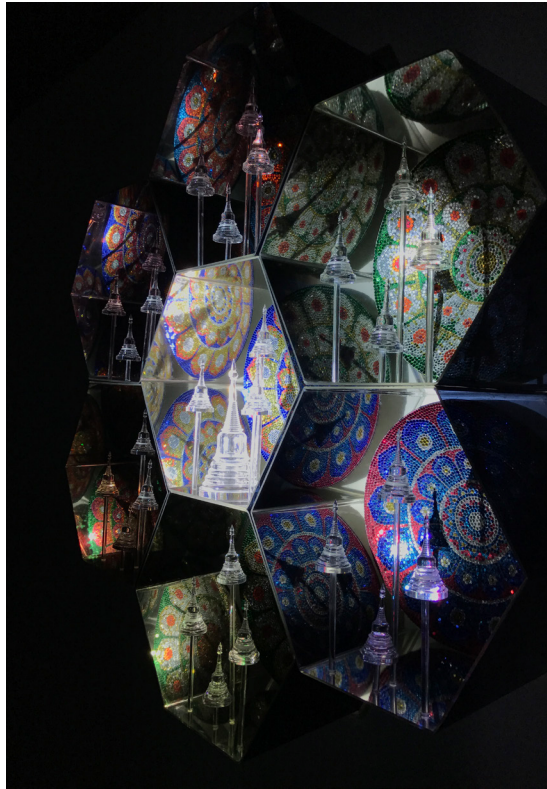

ภาพที่ 9 สัญลักษณ์พระอนันตพุทธเจ้า พระพุทธรูปในซุ้มจระนำ เจดีย์เหลี่ยมวัดกุคำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
(© Chalongdej Kupanumat 2011)

แนวความคิด (Concept)

ต้องการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะไทยร่วมสมัยที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากแนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า เพื่อสื่อความหมายถึงจำนวนพระพุทธรูปทั้ง 4 พระองค์ 24 พระองค์ 27 พระองค์ และพระอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากจนไม่อาจนับได้ มีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน ตลอดจนการเลือกสรรแนวคิดเชิงสัญลักษณ์ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย ได้แก่ แนวคิดจากพุทธธรรม แนวคิดคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนา แนวคิดมหาบุรุษ สัญลักษณ์ดอกบัว สัญลักษณ์รอยพระพุทธรูป สัญลักษณ์พระฉัพพรรณรังสี นำมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ ด้วยรูปแบบศิลปะแนวจัดวางที่มีลักษณะเฉพาะตน จำนวน 3 ชุด เพื่อเป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมวิจิตรและภูมิปัญญา อันมีบ่อเกิดมาจากพลังความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

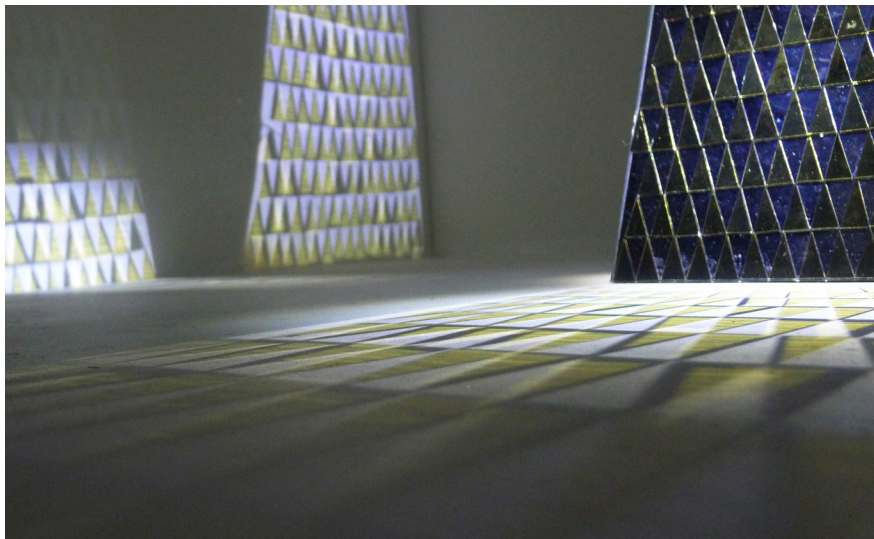
การสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย

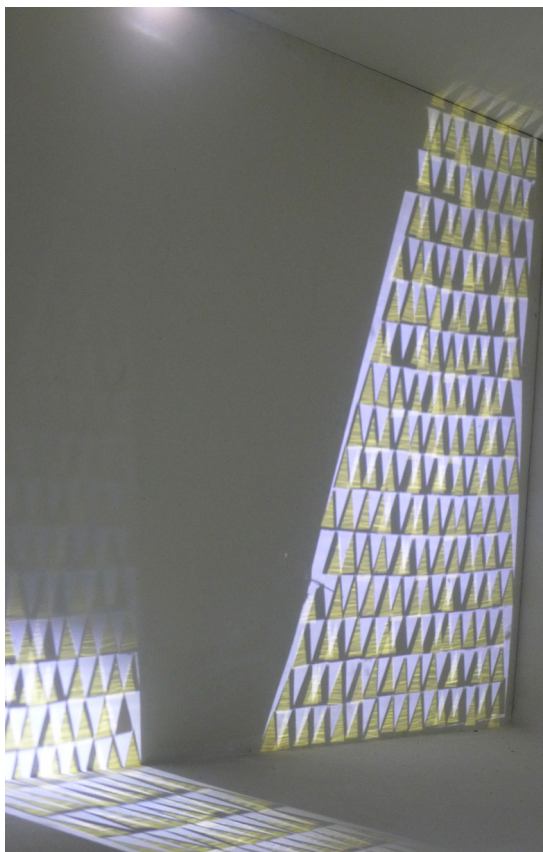
ภาพที่ 10 ฉลองเดช คูพานุมัต “Past Buddhas I” 2560 ศิลปะแนวจัดวาง ขนาดปรับเปลี่ยนตามพื้นที่
(© Chalongdej Kupanumat 2017)

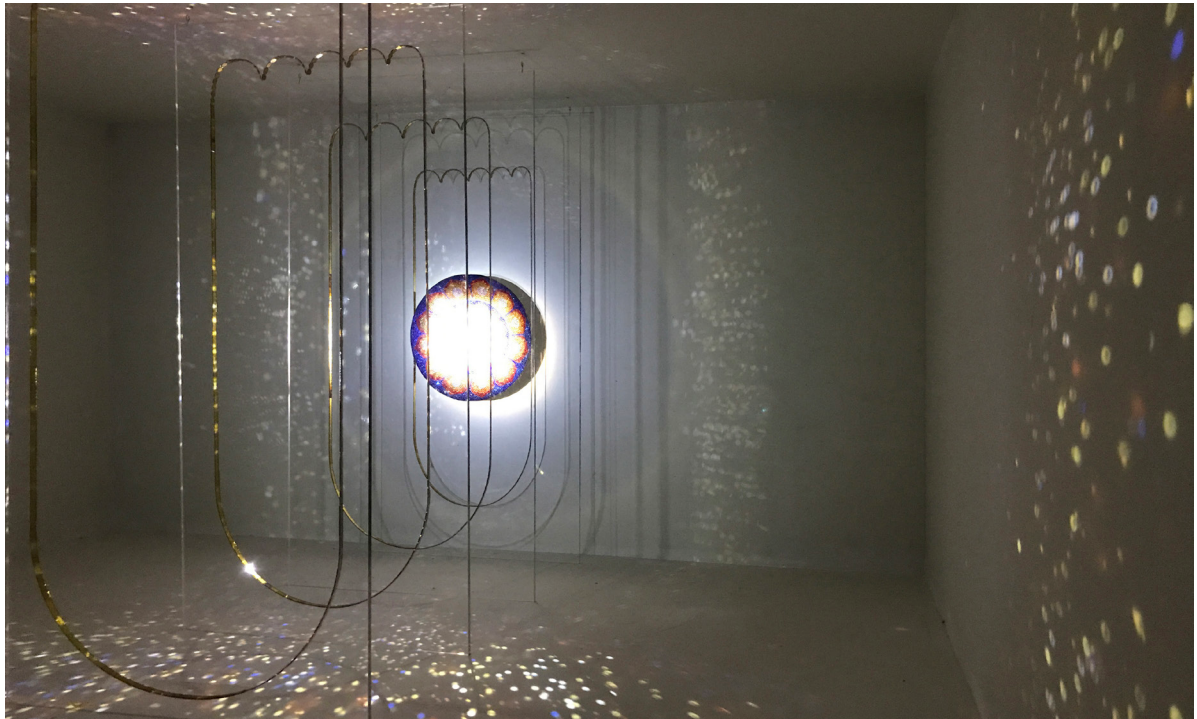
ภาพที่ 11 ฉลองเดช คูพานุมัต “Past Buddhas I” 2560 ศิลปะแนวจัดวาง ขนาดปรับเปลี่ยนตามพื้นที่
(© Chalongdej Kupanumat 2017)

ภาพที่ 12 รายละเอียดผลงาน “Past Buddhas II” (© Chalongdej Kupanumat 2017)

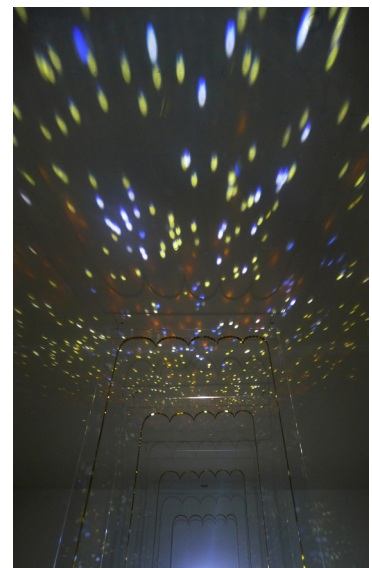
ภาพที่ 13 รายละเอียดผลงาน “Past Buddhas II” (© Chalongdej Kupanumat 2017)

ภาพที่ 14 ฉลองเดช คูพานุมัต “Past Buddhas III” 2560 ศิลปะแนวจัดวาง ขนาด ปรับเปลี่ยนตามพื้นที่
(© Chalongdej Kupanumat 2017)

ภาพที่ 15 รายละเอียดผลงาน “Past Buddhas III”
(© Chalongdej Kupanumat 2017)

ภาพที่ 16 รายละเอียดผลงาน
“Past Buddhas III”
(© Chalongdej Kupanumat 2017)

การวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในผลงานสร้างสรรค์

ผลงานชิ้นที่ 1: Past Buddhas I และความหมายเชิงสัญลักษณ์

ภาพที่ 17 ภาพร่างผลงาน “Past Buddhas I” (© Chalongdej Kupanumat 2017)

1. รูปทรงจานโค้งพาราโบลา (Parabolic dish cooker) วางบนกระจกรูปทรงกลม หงายด้านเว้าขึ้น ภายในติดกระจกสี 6 สี ได้แก่ สีแดง สีส้ม สีเหลือง สีคราม สีขาว และสีเลื่อมพราย ประกอบกันเป็นรูปสัญลักษณ์ดอกบัว หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาล
2. แสงสีที่สะท้อนออกจากกระจกสี หมายถึง พระฉัพพรรณรังสี อันเป็นเครื่องหมายของปัญญาและอำนาจ เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วแผ่รังสีออก สิ่งนั้นย่อมเป็นสิ่งความประเสริฐ สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา
3. รูปทรงหกเหลี่ยม หมายถึง आयตนะ คือ สิ่งที่เป็นสื่อสำหรับติดต่อกัน ทำให้เกิดความรู้สึกขึ้น แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ
 - 3.1 ด้านในของรูปทรงหกเหลี่ยม หมายถึง आयตนะภายใน 6 อินทรีย์ 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 - 3.2 ด้านนอกของรูปทรงหกเหลี่ยม หมายถึง आयตนะภายนอก 6 หรือ อารมณ์ 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์
4. การสะท้อนกลับมาของรูปทรงดอกบัวภายในกล่องรูปทรงหกเหลี่ยม หมายถึง พระพุทธเจ้าจำนวนมากหรือพระอนันตพุทธเจ้าที่ตรัสรู้มาแล้วในอดีต ปัจจุบัน และจะตรัสรู้ต่อไปในอนาคตอย่างมากมายนับไม่ถ้วน อุปมา “ดั่งเม็ดทราย” ในแม่น้ำคงคา

5. รูปทรงเจดีย์แก้วใสที่อยู่ภายในรูปทรงหกเหลี่ยม จำนวน 28 องค์ หมายถึง สัญลักษณ์พระพุทธรเจ้าทั้งอดีตและปัจจุบันรวม 28 พระองค์ ได้แก่

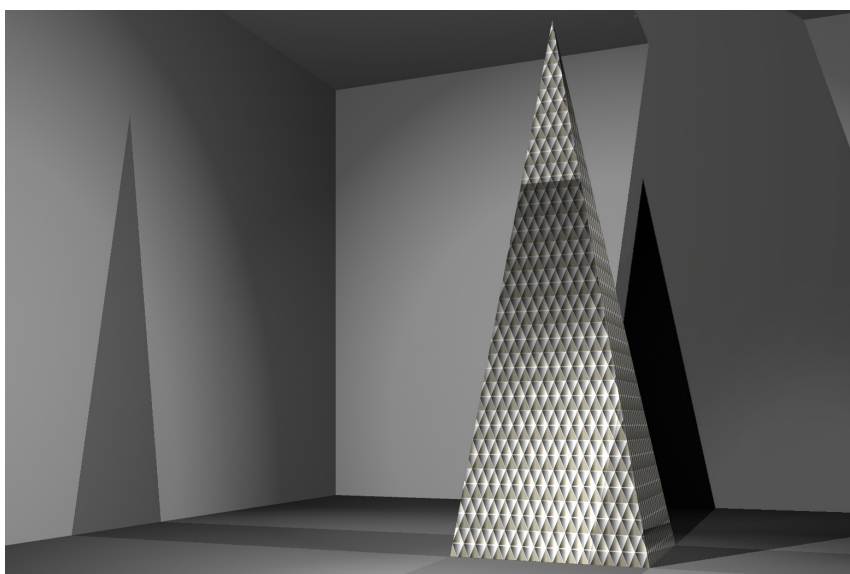
5.1 พระพุทธรเจ้า 24 พระองค์ หมายถึง พระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ ที่ทรงมีพุทธานุญาตว่าพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระโคตมพุทธเจ้า

5.2 พระพุทธรเจ้า 27 พระองค์ มีความหมายเช่นเดียวกับกลุ่มที่มีพระพุทธรูป 24 องค์ หากแต่ได้เพิ่มพระอดีตพุทธเจ้า 3 พระองค์แรกที่ไม่ได้มีพุทธานุญาตว่าพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระโคตมพุทธเจ้าเข้าไปด้วย ทำให้พระพุทธรูปกลุ่มนี้ประกอบด้วยพระอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์

5.3 พระพุทธรเจ้า 28 พระองค์ มีความหมายเช่นเดียวกับกลุ่มที่มีพระพุทธรูป 24 องค์ หากแต่ได้เพิ่มพระอดีตพุทธเจ้า 3 พระองค์แรกที่ไม่ได้มีพุทธานุญาตว่าพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระโคตมพุทธเจ้าเข้าไปด้วย ทำให้พระพุทธรูปกลุ่มนี้ประกอบด้วยพระอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์ และพระปัจจุบันพุทธเจ้า 1 พระองค์

ผลงานชิ้นที่ 2: Past Buddhas II และความหมายเชิงสัญลักษณ์

1. รูปทรงพีระมิดทรงสูง ผิวนอกทั้งสี่ด้านเป็นกระจกเงาทั้งสี่ด้าน ได้รับแรงบันดาลใจมาจากรูปทรงของพระธาตุเจดีย์สถาปัตยกรรมล้านนาแบบหริภุญชัย เช่น เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน และเจดีย์เหลี่ยมวัดกู่คำ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

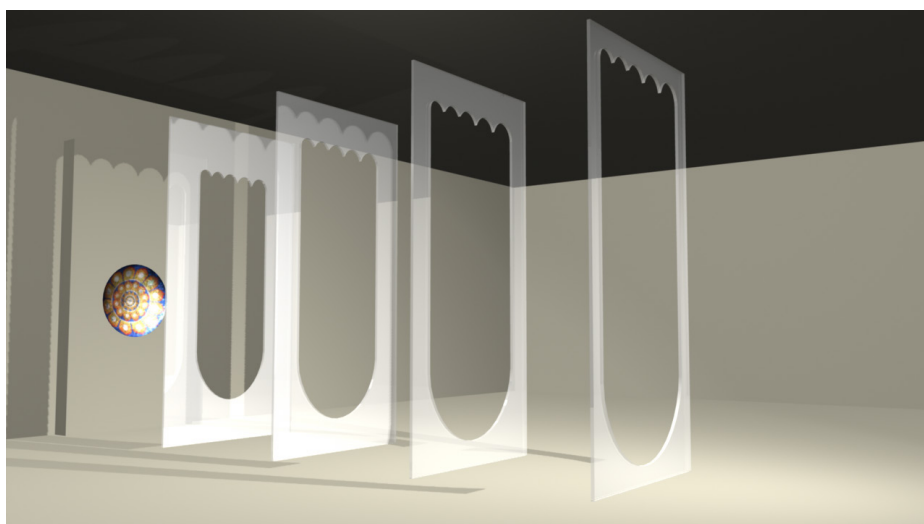
ภาพที่ 18 ภาพร่างผลงาน “Past Buddhas II” (© Chalongdej Kupanumat 2017)

2. กระจกเงาสีเหลืองทองตัดเป็นรูปทรงสามเหลี่ยม ติดเรียงเป็นแถวจนเต็มพื้นที่กระจกเงาทั้งสี่ด้านของรูปทรงพีระมิดทรงสูง (ข้อ 1) ได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระแผงพุทธศิลป์ล้านนา เป็นสัญลักษณ์ของพระอดีตพุทธเจ้า

3. แสงสะท้อนรูปทรงสามเหลี่ยมเรียงซ้อนกัน เป็นแถวที่เกิดจากกระจกเงาและกระจกสีบนพื้นและผนังห้องจัดแสดงผลงาน หมายถึง สัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้า พระปัจจุบันพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า มีจำนวนมากจนไม่อาจประมาณนับได้ หรือที่เรียกว่าสัญลักษณ์พระอนันตพุทธเจ้า

ผลงานชิ้นที่ 3: Past Buddhas III และความหมายเชิงสัญลักษณ์

1. แผ่นอะคริลิกใสรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางทับซ้อนกัน ตัดฉลุเป็นรูปสัญลักษณ์รอยพระพุทธรูป 4 รอย หมายถึง รอยพระพุทธรูปของพระพุทธรเจ้า 4 พระองค์ ที่ได้ตรัสรู้แล้วในภพกับ ได้แก่ พระพุทธรเจ้ากุกสันโธ พระพุทธรเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธรเจ้ากัสสปะ และพระพุทธรเจ้าโคตมะ ทั้งนี้ พระพุทธรเจ้าจะประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะเหมือนกันทุกพระองค์

ภาพที่ 19 ภาพร่างผลงาน “Past Buddhas III” (© Chalongdej Kupanumat 2017)

2. ขนาดของรอยพระพุทธรูปต่างกัน เนื่องมาจากขนาดและส่วนสูงของพระวรกายของพระพุทธรเจ้าแต่ละองค์ที่แตกต่างกัน เรียงตามลำดับได้ ดังนี้ พระกุกสันโธสูง 40 ศอก พระโกนาคมนะสูง 30 ศอก พระกัสสปะสูง 20 ศอก และพระโคตมะสูง 18 ศอก

3. รูปทรงจานโค้งพาราโบลา (Parabolic dish cooker) รูปทรงสัญลักษณ์ดอกบัว ติดบนผนังห้องจัดแสดงภายในติดกระจกสี 6 สี ได้แก่ สีแดง สีส้ม สีเหลือง สีคราม สีขาว และสีเลื่อมพราย ประกอบกันเป็นรูปสัญลักษณ์ดอกบัว หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาล

4. การติดตั้งรูปทรงงานโค้งสัญลักษณ์ดอกบัว ด้านหลังของงานติดกับผนังทิศใต้ ให้รูปทรงดอกบัวด้านหน้าหันไปทางทิศเหนือของห้องจัดแสดงผลงาน เป็นสัญลักษณ์ หมายถึง โลกอุดรหรือโลกุตระ

5. แสงสีที่สะท้อนออกจากกระจกสี หมายถึง พระฉัพพรรณรังสี เป็นเครื่องหมายของปัญญาและอำนาจ เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วแผ่รังสีออก สิ่งนั้นย่อมเป็นถึงความประเสริฐสูงสุดในพระพุทธศาสนา

สรุปผลการสร้างสรรค์

การสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยในครั้งนี้ ได้รับแรงบันดาลใจมาจากการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดพระอริยทรัพย์ที่ปรากฏอยู่ในงานพุทธศิลป์ล้านนา ประกอบด้วยผลงานทั้งหมด 3 ชุด วัสดุที่ใช้สร้างสรรค์ประกอบไปด้วย แก้ว กระจก และอะคริลิกใส การศึกษาในเบื้องต้นพบว่าคติความเชื่อของชาวพุทธในล้านนาจัดให้ “แก้ว” เป็นวัสดุสำคัญที่สะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา ดังปรากฏหลักฐานในภาษาและวัฒนธรรมของล้านนา เช่น เนื้อหาในวรรณกรรมพุทธศาสนา คำว่า “แก้ว 3 ประการ” หมายถึง พระรัตนตรัย คือ สิ่งประเสริฐสูงสุด (พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) และคำว่า เวียงแก้ว หมายถึง พระนิพพาน ตลอดจนคติการสร้างและสักการบูชาพระพุทธรูปที่สร้างด้วยแก้วมณี เช่น พระแก้วมรกต พระแก้วดอนเต้า และพระแก้วขาว เป็นต้น

โครงสร้างรูปทรงของผลงานสร้างสรรค์ทั้ง 3 ชุด เกิดจากการนำวัสดุต่างๆ มาประกอบกันเป็นรูปทรงเรขาคณิต (Geometric Form) แบบ 2 มิติ และ 3 มิติ ทั้งรูปทรงที่สร้างจากวัสดุและรูปทรงที่เกิดจากแสงที่สะท้อนไปตกกระทบบนระนาบของเพดาน ผนัง และพื้นห้องจัดแสดง ได้แก่ รูปทรงพีระมิด วงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม และงานโค้งพาราโบลา รูปทรงทั้งหมดมีที่มาจากการดัดทอนรูปทรงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์ล้านนาให้เรียบง่ายและใช้จังหวะการซ้ำที่เป็นระเบียบ เพื่อให้ผลทางความรู้สึกอันสงบนิ่งแต่มีพลัง ทั้งยังคงรักษาความหมายและคุณค่าทางสุนทรียภาพของงานพุทธศิลป์แบบดั้งเดิมเอาไว้ เช่น รูปทรงของเจดีย์ พระพุทธรูป ดอกบัว และรอยพระพุทธรบาท เป็นต้น นอกจากนี้ แสงสีที่สะท้อนจากกระจกสีที่ประกอบกันเป็นรูปทรงสัญลักษณ์ ยังก่อให้เกิดรูปทรงอิสระ (Free Form) ของแสง ที่ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ดูเสมือนว่าจะขัดแย้งกับรูปทรงเรขาคณิต แต่ทั้งนี้การทำงานของแสงสีและน้ำหนักอ่อนแก่ของแสงและเงากลับมีส่วนช่วยเป็นตัวประสานทำให้เกิดความกลมกลืนและสร้างเอกภาพให้กับผลงานโดยรวมได้เป็นอย่างดี

การจัดวางรูปทรงต่างๆ ในพื้นที่ห้องจัดแสดง และรูปทรงที่เกิดจากแสงสีซึ่งสะท้อนและหักเหไปปรากฏในระนาบพื้นที่ว่าง และคนผู้ที่เข้ามาชมผลงาน ตลอดจนการกำหนดทิศทางของแหล่งกำเนิดแสง ทิศทางการสะท้อนและหักเหของแสงนั้น ยังเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผลงาน พื้นที่ และผู้ชม ให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม เพื่อเป็นการสื่อความหมายตามแนวความคิดเป็นสำคัญ

เทคนิคการใช้แสงจากไฟฟอลโล (Follow Light) และไฟบีม (Beam) ที่ใช้หลอดไฟแบบ LED มีปริมาณความเข้มข้นของแสง (Light Intensity) สูงมาก นำมาใช้ส่องแสงให้เป็นลำไปยังรูปทรงที่ประกอบขึ้นด้วยวัสดุ

ต่างๆ ที่มีคุณสมบัติสะท้อนแสงและโปร่งใส ได้แก่ กระจกเงา กระจกสี กระจกใส และอะคริลิกใส เพื่อให้เกิดการสะท้อนของแสงส่งผลให้เกิดเป็นรูปทรงและมีการหักเหไปในทิศทางต่างๆ ที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ แสงสีทั้ง 6 สี ที่ใช้สะท้อนจากกระจกสีในผลงานก็คือ สัญลักษณ์ของพระฉัพพรรณรังสี อันมีที่มาจากการศึกษาความหมายหลักธรรมทางพุทธศาสนา หมายถึง พระธรรมคุณ 6 (พระธรรมปิฎก 2543, 264-265) ได้แก่

1. *สวากขาโต ภคฺคา ธมฺโม* (พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว คือ ตรัสไว้เป็นความจริงแท้ อีกทั้งงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ ประกาศหลักการครองชีวิตอันประเสริฐ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง)
2. *สนทฺธิภูริโก* (อันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง คือ ผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้)
3. *อกาลโก* (ไม่ประกอบด้วยกาล คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา พร้อมเมื่อใด บรรลุได้ทันที บรรลุเมื่อใด เห็นผลได้ทันที อีกอย่างว่า เป็นจริงอยู่อย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น ไม่จำกัดด้วยกาล)
4. *เอหิปัสสโก* (ควรเรียกให้มาดู คือ เชิญชวนให้มาชม และพิสูจน์ หรือท้าทายต่อการตรวจสอบ เพราะเป็นของจริงและดีจริง)
5. *โอบนยโก* (ควรน้อมเข้ามา คือ ควรเข้ามาไว้ในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึง ด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจ หรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนั้น หมายความว่า เชิญชวนให้ทดลองปฏิบัติดู อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่นำผู้ปฏิบัติให้เข้าไปถึงที่หมายคือนิพพาน)
6. *ปจฺจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ* (อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้ เป็นของจำเพาะตน ต้องทำจึงเสวยได้เฉพาะตัว ทำให้กันไม่ได้ เอาจากกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ที่ในใจของตนเอง)

นอกจากนี้ การสะท้อนและหักเหของแสงสีไปในรูปทรงและที่ว่าง ทั้งภายในผลงานและภายในห้องจัดแสดง ยังเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายเรื่องพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้า สอดคล้องกับคติพุทธศาสนาที่เปรียบแสงสว่างว่าเป็นสัญลักษณ์ของปัญญา ดังพุทธพจน์ว่า “ปัญญา โลกสุมิ ปชฺโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” และ “นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา” แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา ไม่มี”

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานศิลปะร่วมสมัยที่สร้างสรรค์ขึ้น ด้วยแรงบันดาลใจจากคุณค่าและความหมายของแนวคิดพระอติตพุทธที่เคยรุ่งเรืองและโดดเด่นอยู่ในงานพุทธศิลป์ล้านนา จะกลับมามีบทบาทและหน้าที่เป็นเครื่องมือของการยกระดับจิตใจ ส่งผลต่อเนื่องไปถึงคุณธรรมและศีลธรรมของสังคมไทยผ่านสุนทรียะแห่งศิลปะ

อนึ่ง ผลสัมฤทธิ์ของการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยในครั้งนี้ ยังเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมวิถีคิดของชาวพุทธ โดยชี้ให้เห็นว่าพระธรรมเป็นอภิลิโก ดำรงคงอยู่อย่างไม่จำกัดกาลเวลา เนื่องจากธรรมะที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้ตรัสรู้นั้น ให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติโดยไม่จำกัดกาลเวลา ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ให้ผลได้ทุกเมื่อทุกโอกาส และให้ผลตามลำดับแห่งการปฏิบัติ ดังนั้น ความจริงแท้แห่งพระธรรมนี้ไม่มีกำหนดอายุกาล จริงแท้อยู่ตลอดกาล บุคคลผู้มีปัญญาทุกยุคทุกสมัยสามารถค้นพบได้ด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้ พระอดีตพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็คือตัวแทนของมนุษย์ผู้มีความเพียรในการศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ จะเห็นได้จากเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ที่จะต้องผ่านการบำเพ็ญเพียรเป็นระยะเวลายาวนาน เพื่อให้เกิดความรู้และเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตตามความเป็นจริง จนกระทั่งได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

เจตนา นาควัชร. ศิลป์ส่องทาง. กรุงเทพฯ: คมบาง, 2546.

ญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), สมเด็จพระ. 45 พรรษาของพระพุทธเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2546.

ผาสุก อินทรารุช. พุทธศาสนาและประติมานวิทยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

ศิลป์ พีระศรี. บทความ ข้อเขียน และงานศิลปกรรมของ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2545.

ศรีศักร วัลลิโภดม. ทศวรรษกริต สังคม-วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2543.

สมชาติ มณีโชติ. จิตรกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2529.

สุพล ดำริห์กุล. ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: คอมแพคพริ้นท์, 2542.

สุวิภา จำปาวัลย์ และชัชปนะ ปิ่นเงิน. การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. พระพุทธรูปในล้านนา. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ตะวันเหนือ, 2554.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. การวิจัยในมิติวัฒนธรรม. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2542.

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ได้รับคำแนะนำอันเป็นประโยชน์จากผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ขอขอบพระคุณ อาจารย์
ปฐม พัวพันธ์สกุล ศาสตราจารย์วิโชค มุกดามณี ศาสตราจารย์เกียรติคุณสุรพล ดำริห์กุล และอาจารย์ ดร.ประมวล
เพ็งจันทร์